

ПЕРСОНАЛ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ ЯК СИСТЕМНЕ УТВОРЕННЯ

У статті розглядається персонал цивільної авіації як системне утворення. В процесі дослідження автор наводить наукові погляди на визначення поняття «система», розкриває сутність організації персоналу цивільної авіації як системного утворення. Визначаються істотні характеристики цілісної системи персоналу цивільної авіації та її системні якості.

Ключові слова: персонал цивільної авіації, система, організація, структура, працівники, елементи.

О. А. Гусар

Персонал гражданской авиации как системное образование

В статье рассматривается персонал гражданской авиации как системное образование. В процессе исследования автор приводит научные взгляды на определение понятия «система», раскрывает сущность организации персонала гражданской авиации как системного образования. Определяются существенные характеристики целостной системы персонала гражданской авиации, ее системные качества.

Ключевые слова: персонал гражданской авиации, система, организация, структура, работники, элементы.

O. Gusar

Personnel of Civil Aviation as a Systematic Formation

Personnel of civil aviation as a systematic formation is considered in the article. During the research the author presents scientific views on the definition of «system», reveals the essence of the organization of personnel of civil aviation as a systematic formation. Essential characteristics of the integral system of personnel of civil aviation and its systematic qualities are determined.

Key words: personnel of civil aviation, system, organization, structure, personnel, elements.

Постановка проблеми та її актуальність.

Особливість галузі повітряного транспорту обумовлюється домінантною місією персоналу цивільної авіації – опікування безпекою польотів. Персонал цивільної авіації є організацією, яка у статичі розуміється як стан структурованості, внутрішньої упорядкованості, узгодженості взаємодії відносно самостійних частин у системному об'єкті (персоналі); у динаміці – процес, за допомогою якого створюються умови для розвитку системи, створюється і зберігається структура системи. Властивості великих соціальних систем виразно проявляються в побудові та функціонуванні персоналу цивільної авіації, який складається із неоднорідних компонентів, специфічних у функціональному та організаційному відношеннях. Такими компонентами (в даному випадку – підсистемами) є: працівники аеродромів, аеропортів, авіакомпаній, працівники Державного підприємства з

обслуговування повітряного руху України (Украерорух) і т.п., що функціонують і структуровані відповідно до особливостей завдань, що ними виконуються, та методів, які при цьому використовуються. У цей же час ці компоненти взаємозв'язані в рамках цілісного утворення.

На сьогодні актуальним питанням залишається розгляд персоналу цивільної авіації як системного утворення, що у свою чергу потребує цілеспрямованого наукового супроводження, невід'ємним компонентом якого є наукові дослідження усіх її сторін. На жаль, із часу проголошення незалежності України на адміністративно-правовому просторі не з'явилися дослідження персоналу цивільної авіації як системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Базове підґрунтя дослідження склали праці із загальної проблематики адміністративно-правових відносин та теорії організації відомих українських та

зарубіжних учених, таких як В. Б. Авер'янов, Н. А. Армаш, Д. М. Бахрах, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, В. В. Гордєєв, Т. О. Гуржій, Є. В. Додін, Р. А. Калюжний, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Копан, О. В. Кузьменко, Д. В. Лученко, Т. О. Мацелик, А. І. Миколенко, С. О. Мосьондз, О. І. Остапенко, С. В. Петков, В. В. Прокопенко, О. П. Рябченко, А. О. Селіванов, А. М. Школик та ін. Їхні здобутки містять низку доктринальних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються проблем адміністративно-правової організації соціальних систем і створюють методологічні передумови для ефективного її дослідження у сучасних реаліях. В галузі цивільної авіації здійснювали наукові дослідження такі науковці: А. С. Бичков, В. М. Вишневецький, С. Т. Гончарук, Н. В. Дараганова, Г. Г. Забарний, Р. О. Герасимов, В. К. Гіжевський, С. Я. Лихова, А. Ю. Нашинець-Наумова, О. В. Оніщенко, В. І. Рижий, І. М. Сопілко, В. Г. Старков, А. В. Філіппов та ін.

Метою статті є визначення персоналу цивільної авіації як системного утворення та визначення його системних властивостей.

Виклад основного матеріалу. Персонал цивільної авіації утворює системне організоване об'єднання підготовлених працівників цивільної авіації з певною системою ролей та функцій обслуговуючого та управлінського характеру для здійснення авіаційної діяльності [1].

Система – (від дав. грец. *συστήμα* – ціле, складене із частин, з'єднання) множина елементів, які знаходяться у певних відносинах та зв'язках один із одним та утворюють певну цілісність, єдність [2].

Нараховують понад 40 визначень цього поняття в теорії систем. Однак, все залежить від сфери знань (системи політичні та філософські, податкову і фінансові, соціальну систему, системи числення, і т.п.), цілей дослідження та контексту, в якому воно використовується. До того ж спостерігається певна подвійність його застосування, а саме 1) при визначенні об'єктивно існуючих феноменів, в результаті дається дескриптивне (описуюче) визначення; 2) метод вивчення феноменів, тобто як суб'єктивна модель реальності і подається у вигляді конструктивного визначення [3].

До дескриптивних визначень можемо віднести визначення одного із основоположників загальної теорії систем Людвіга фон Берталанфі, де під системою розуміється сукупність взаємодіючих компонентів [4].

Теорія систем як наукова методологія використовує більш чітке визначення терміна «система». Головне в цьому визначенні те, що система розглядається як цілісне утворення, що, до речі, дуже близько до буквального перекладу цього слова з грецької мови – «ціле, що складене із частин».

Іншими словами, система – це комплекс взаємодіючих елементів, які в своїй єдності утворюють деяку цілісність. Найбільш важливими, характерними (системо утворюючими) ознаками системи вважаються: складність об'єкта, його цілісність, здібність звичайно поділятися на компоненти (елементи, частини, підсистеми), бути, як правило, елементом системи більш високого порядку, створювати особливу єдність із середовищем.

Ет'єн Конділ'як у своєму «Трактаті про системи», розуміє систему як розташування складових у певному порядку, в якому вони поєднуються та підтримують одна одну [5]. Деякі науковці наводять тлумачення системи, наголошуючи на таких ознаках системи, як структурність, рівневість, ієрархічність, самоорганізованість, цілеспрямованість, наявність мети, управління та розвитку [6].

Персонал цивільної авіації як системне утворення створюється людьми, служить сферою їх діяльності, та родовою ознакою виступає їх людська природа та сутність, то їх можна віднести до соціальної системи. З формального погляду, система – це сукупність функціональних компонентів, взаємодіючих між собою. Докладаючи певні зусилля при взаємодії реалізуються поставлені цілі, відбувається рух у напрямку досягнення певної мети.

За визначенням академіка А. І. Берга, під системою слід розуміти «організовану кількість (множину) структурних елементів, які є взаємозв'язаними та виконують певні функції». Виходячи з цього, можна вважати, що системі як категорії теорії управління притаманні: а) наявність складових частин (елементів, підсистем);

б) наявність тісних зв'язків між ними; в) цілісність, котра обумовлюється взаємозв'язком та взаємодією окремих структурних елементів; г) сполучення відносної самостійності кожного окремого елемента системи з обов'язковим виконанням ним функцій, необхідних для існування системи в цілому.

Сукупність окремих груп працівників (структурні елементи) утворюють структуру персоналу, або по-іншому, соціальну структуру організації. В той же час структура персоналу може бути статистичною, організаційною і аналітичною. Критерієм оптимальності структури персоналу є відповідність чисельності працівників різних посадових груп об'ємам робіт, властивим кожній посадовій групі, вираженим у витратах часу. За характером трудових функцій персонал підрозділяється на робітників і службовців.

Наприклад, В. К. Колпаков, аналізуючи існуючі точки зору досліджень соціальних самоврядних систем, визначає такі притаманні їй ознаки, як єдність системи по відношенню до середовища (цілісність) і різноманіття зв'язків із середовищем, характер яких робить її підсистемою іншої, більш складної системи. Ф. І. Скрипник вказує на цілісність та визначеність взаємовідносин [7].

Так, основною умовою існування будь-якого об'єкта у вигляді системи є наявність у ньому якостей цілісності, тобто такого якісного стану, коли якості системи в цілому не можуть бути зведені до суми якостей її елементів. Принцип цілісності означає що, по-перше, властивості цілого не зводяться до його складових частин, по-друге, властивості цілого не можуть бути виведені із його складових елементів і компонентів, по-третє, залежність властивостей і взаємовідносин між частинами, компонентами та елементами цілого від їх місця усередині цілого.

Дійсно суттєво також визначити атрибут системи – цілісність. Синергетичний ефект взаємодії елементів системи не дорівнює результату простого підсумування дій цих елементів окремо один від одного. Можливості системи є ширшими, ніж проста сума можливостей складових її елементів. Ця властивість обумовлює особливий ефект, заради якого створюється більшість систем. Його називають ефектом цілісності, або емерджентності.

Цілісність системи передбачає, що її складові разом утворюють нову якість, більшу, ніж проста сукупність елементів. Враховуючи це, доцільно визначити персонал цивільної авіації як цілісне утворення з новими інтегративними якостями, що не властиві його компонентам окремо, а виникають завдяки взаємодії в системі.

Структурні елементи безпосередньо впливають на побудову системи персоналу цивільної авіації, так би мовити на зовнішнє зображення, вигляду схеми. Доповнення одного елемента впливає на попередній статус інших, вносить зміни у функціональні зв'язки між ними, тому елементи системи щоразу мають бути врегульовані з урахуванням відносин, у яких вони перебувають один з одним. Система персоналу цивільної авіації характеризується не лише наявністю визначених зв'язків між її елементами, а ще й взаємодією з навколишнім середовищем, із яким вона проявляє свою цілісність.

Зовнішніми по відношенню до системи виступають ті об'єкти навколишнього середовища, інтегративні якості яких не прямо, а опосередковано впливають на систему через її окремі компоненти або систему в цілому.

Середовищем для системи персоналу цивільної авіації є єдина авіаційно-транспортна система (АТС), у якій вона функціонує. Вона є складною, розгалуженою системою, основною метою діяльності якої є забезпечення потреб громадян і економіки у сфері надання послуг зі здійснення повітряних перевезень і виконання авіаційних робіт. Незважаючи на те, що кожен елемент системи відносно самостійний, виконує тільки йому притаманні, специфічні функції, тим не менш, всі елементи взаємодіють як між собою, так і з іншими системами.

Неодмінним атрибутом персоналу цивільної авіації є прагнення до самозбереження в існуючій якості, прямим наслідком чого є адаптація його до внутрішніх та зовнішніх впливів. Вона не тільки пристосовується до середовища, в якому функціонує, до впливів з боку інших систем, але й сама активно впливає на них.

Існування та розвиток системи персоналу цивільної авіації відбувається під інтенсивним обміном інформацією між системою в цілому та середовищем, між елементами усередині системи

та кожного з них із середовищем. Тим самим забезпечується зв'язок суб'єктів та об'єктів управління. Ознака інформаційності також є визначальною для соціальних систем. Тому, крім суб'єктів забезпечення безпеки цивільної авіації, дану систему складають зворотні зв'язки між цими суб'єктами. В системі управління не останнє місце займає реакція об'єктів на отриману команду «згори». Тільки розгорнута система зворотніх зв'язків може вважатися ефективним управлінням. Сигнал про надходження інформаційних потоків «знизу – вгору» свідчать про здатність керованого об'єкта діяти в системі й виконувати певні управлінські установлення та своєчасно інформувати суб'єкта управління про його виконання.

Для системи персоналу цивільної авіації характерна розгалужена мережа зовнішніх та внутрішніх інформаційних зв'язків. Вони забезпечують: передачу управляючої та повідомної інформації між органами системи Міністерства інфраструктури України (Державіаслужбою України), з одного боку, і вищестоящими органами державної влади – з іншого; взаємний інформаційний обмін між персоналом цивільної авіації та іншими відомствами і громадськими організаціями; передачу управляючої та повідомної інформації між апаратами управління і відповідними системами; циркуляцію інформації вказаного характеру між керівництвом органу та іншими управлінськими ланками; обмін інформацією між головними управліннями та управліннями-відділами служб органів; циркуляцію інформації між головними управліннями і управліннями – відділами служби та їх підрозділами на нижчестоящих рівнях.

Основною ознакою, яка притаманна будь-якій системі, тобто головним критерієм системності, є так звана «системна властивість», тобто властивість, якої не має жодна з частин системи, і яка не впливає з властивостей частин.

Виокремлення структури, визначення характеру взаємодії між елементами системи дає можливість встановити закономірності розвитку персоналу цивільної авіації як суб'єктів адміністративного права.

Структурність доповнюється ієрархічністю, яка передбачає вертикальну підпорядкованість рівнів системи, її елементів. «Ієрархічна побу-

дова систем не тільки є економічною та стійкою до перешкод, але і представляє єдино можливий спосіб побудови досить складних систем» [8].

На наш погляд, така властивість побудови системи, як ієрархічність та структурованість, впливає і на властивості її поведінки окремих елементів, а цілісне функціонування самої системи є результатом взаємодії всіх її компонентів на різних рівнях.

Принцип єдиної системи персоналу цивільної авіації нерозривно пов'язаний з однорідними принципами, на яких ґрунтуються організація та здійснення державної транспортної політики повітряних перевезень: єдиного повітряного простору, повітряного законодавства, єдиного тарифного регулювання і поєднання його із заходами економічної політики, які, взяті в цілому, конкретизують утримання одного з основоположних принципів конституційного устрою України – її єдиного економічного простору. З цієї точки зору кожний із суб'єктів персоналу цивільної авіації на своєму рівні у визначеному законодавством обсязі активно бере участь у реалізації транспортної політики та регулюванні повітряних перевезень і авіаційних роботах, а також на забезпечення оборони і безпеки держави, авіаційної та екологічної безпеки. «Звідси єдина функціональна спільність, єдність системи, в основі якої знаходяться функціонально-матеріальні чинники, умови і передумови».

Системна організація органів цивільної авіації нерозривно пов'язана з однорідними принципами, на яких ґрунтуються здійснення діяльності усієї цивільної авіації: єдність повітряного простору, єдності повітряного законодавства, єдності державного регулювання.

Оскільки авіаційний персонал та інший персонал, що забезпечує безпеку цивільної авіації, взаємопов'язані між собою і працюють з єдиною метою – забезпечення потреб громадян і економіки країни в послугах і роботах цивільної авіації, отже, функціонування галузі можливе тільки на базі комплексного підходу до нього і загальних принципів ведення авіаційної діяльності, що об'єднують їх за спільною галузевою ознакою.

Адміністративно-правовий обов'язок персоналу цивільної авіації визначається у якості міри об'єктивно зумовленої і гарантованої силою державного примусу його належної та

необхідної поведінки як в інтересах держави і всього суспільства, пов'язаних із забезпеченням безпеки авіації, так і власних інтересах законодавче підґрунтя і нормативну основу.

Організуючий характер діяльності персоналу цивільної авіації, як системоутворюючий фактор, проявляється у трьох напрямках. Перше – практична реалізація та здійснення безпеки авіації на всій території України. Друге – керівництво, координація і контроль вищестоящих органів за діяльністю нижчестоящих. Третє – керівництво власним апаратом, так як кожний із суб'єктів, які входять до системи персоналу цивільної авіації, має свою типову структуру, і функціональні підрозділи, які сконцентровані на виконання завдань і реалізацію функцій, що стоять перед ними. Діяльність персоналу цивільної авіації також характеризується підзаконністю, повсякденністю, безпосередністю і оперативністю у вирішенні завдань. У процесі здійснення своєї діяльності персонал цивільної авіації використовує норми повітряного національного та міжнародного законодавства.

Важливим моментом інституалізації персоналу цивільної авіації є встановлення доказів, що перерахована сукупність його складових є специфічним системним утворенням.

Основними системними властивостями персоналу цивільної авіації є: 1) наявність більше ніж двох компонентів, із яких утворюються її керуюча і керована підсистеми; 2) ємержентність системи, тобто наявність елементів, сукупність яких не дорівнює цілому. Таке ціле утворюють інтегративні якості, які виникають при взаємодії елементів; 3) розгалужена мережа зовнішніх та внутрішніх інформаційних зв'язків між елементами системи; 4) функціонування частин і цілого ґрунтуються на однорідних принципах: єдність повітряного простору, єдність повітряного законодавства, єдність державного регулювання; 5) єдність мети – забезпечення потреб громадян і економіки країни шляхом надання послуг з авіаційних перевезень та здійсненні авіаційної діяльності у сфері цивільної авіації; 6) персонал цивільної авіації як система є частиною авіаційно-транспортної системи; 7) розвиток у часі визначає характер взаємодії між елементами системи і дає мож-

ливість встановити закономірності історичного розвитку системи в цілому.

Висновки. Таким чином, система персоналу цивільної авіації володіє всіма основними властивостями великих соціальних систем. Вона являє собою складне, таке, що динамічно розвивається, ієрархічно побудоване, багатофункціональне системне утворення державно-правової природи, яке виконує комплекс завдань щодо забезпечення безпеки цивільної авіації.

Література

1. *Гусар О. А.* Адміністративно-правова організація персоналу цивільної авіації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. А. Гусар; Національний авіаційний університет. – К., 2015. – 22 с.

2. *Система* // Большой Российский энциклопедический словарь. – М.: БРЭ, 2003. – С. 1437.

3. *Кориков А. М.* Теория систем и системный анализ: учеб. пособие / А. М. Кориков, С. Н. Павлов. – Томск: Томск. гос. ун-т систем управления и радиоэлектроники, 2008. – 264 с.

4. *Берталанфи Л.* История и статус общей теории систем / Л. Берталанфи // Системные исследования. – М.: Наука, 1973. – 520 с.

5. *Кондильяк Э.* Сочинения в 3-х т. [пер. с фр.] / Э. Кондильяк. – Т. 2. – М.: Мысль, 1982. – 541 с.

6. *Блауберг И. В.* Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М.: Наука, 1973. – 270 с.

7. *Скрипник Ф. И.* Системный подход к проблеме предотвращения авиационных происшествий в гражданской авиации: учебное пособие / Ф. И. Скрипник, Г. А. Сулова. – К.: КИИГА, 1989. – 92 с.

8. *Автономов А. С.* Правовая онтология политики: к построению системы категорий / А. С. Автономов // Фонд развития парламентаризма в России. – М.: Инфограф, 1999. – 383 с.

References

1. *Gusar O. A.* Administrativno-pravova organizacija personalu civil'noi aviicii: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.07 / O. A. Gusar; Nacional'nij aviacijnij universitet. – K., 2015. – 22 s.

2. *Sistema* // Bol'shoj Rossijskij jenciklopedicheskij slovar'. – M.: BRJe, 2003. – S. 1437.

3. *Korikov A. M.* Teorija sistem i sistemnyj analiz: ucheb. posobie / A. M. Korikov, S. N. Pavlov. – Tomsk: Toms. gos. un-t sistem upravlenija i radioelektroniki, 2008. – 264 s.

4. *Bertalanfi L.* Istorija i status obshhej teorii sistem / L. Bertalanfi // Sistemnye issledovanija. – M.: Nauka, 1973. – 520 s.

5. *Kondil'jak Je.* Sochinenija v 3-h t. [per. s fr.] / Je. Kondil'jak. – T. 2. – M.: Mysl', 1982. – 541 s.

6. *Blauberg I. V.* Stanovlenie i sushhnost' sistemnogo podhoda / I. V. Blauberg, Je. G. Judin. – M.: Nauka, 1973. – 270 s.

7. *Skripnik F. I.* Sistemnyj podhod k probleme predotvrashhenija aviacionnyh proisshestvij v grazhdanskoj aviacii: uchebnoe posobie / F. I. Skripnik, G. A. Suslova. – K.: KIIGA, 1989. – 92 s.

8. *Avtonomov A. S.* Pravovaja ontologija politiki: k postroeniju sistemy kategorij / A. S. Avtonomov // Fond razvitija parlamentarizma v Rossii. – M.: Infograf, 1999. – 383 s.